КАСМАЛОГІЯ ЛІШТВЫ

— Самы стары драўляны дом, які ўдалося выявіць у Гомелі, быў пабудаваны ў 1860 годзе, — расказвае гісторык, кандыдат мастацтвазнаўства Яўген МАЛІКАЎ. — Ён і зараз стаіць на вуліцы Партовай. А на вуліцы Парыжскай Камуны знаходзіцца самы «разьбяны». Кожны такі прыклад унікальны, бо адлюстроўвае асаблівасці традыцый нашых продкаў.

Яўген Раманавіч ведае пра драўляную архітэктуру горада над Сожам амаль усё. Амаль — таму, што заўсёды сам спадзяецца на адкрыцці і іх ажыццяўляе. Ён асабіста прайшоў дакладна па ўсіх вулачках Гомеля, дзе захаваліся дамы, пабудаваныя ў канцы XIX — першай палове XX стагоддзя. Вынікам стала кніга, прысвечаная традыцыям разьбянога дэкору ў народнай архітэктуры паўднёва-ўсходняй Беларусі. Яе і прэзентавалі ў Гомельскай гарадской бібліятэцы імя Герцэна.

Выпуск выдання як сацыяльна значымай літаратуры стаў магчымы дзякуючы заказу і пры фінансавай падтрымцы Міністэрства інфармацыі. Рэцэнзенты лічаць, што яна будзе карыснай не толькі краязнаўцам, але і гісторыкам, архітэктарам, этнографам, мастацтвазнаўцам... Усім, хто цікавіцца традыцыямі народнай архітэктуры, якая па мастацкай значнасці ў адным шэрагу з традыцыямі ткацтва і іканапісу, якімі здаўна славілася Гомельшчына.

Старшы выкладчык кафедры архітэктуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта транспарта Яўген Малікаў адзначае, што тэма драўлянага дэкору ў паўднёва-ўсходняй Беларусі мала даследаваная. Тым часам дамы імкліва змяняюць сваё аблічча да непазнавальнага:

— Мясцовыя жыхары далёка не ўсе разумеюць прыгажосць і каштоўнасць падобнай архітэктуры. Некаторыя ўвогуле кажуць, што старыя дамы час знесці і пабудаваць на іх месцы шматпавярховікі. Сёння людзі хочуць камфортна жыць, таму значна спрашчаюць фасады дамоў, якія дасталіся ім у спадчыну. Уладальнікі драўляных дамоў абшываюць іх сайдынгам, ставяць пластыкавыя вокны. Такім чынам знішчаецца індывідуальнасць дома, яго мастацкая каштоўнасць і адметнасць.

Мара Яўгена Малікава — стварыць квартал старога горада ў Гомелі. Менавіта таму ён фатаграфуе дамы такім чынам, каб па здымках можна было цалкам рэканструяваць пабудову. А збудаванні тым разам хутка знікаюць. Нават за час, пакуль кніга рыхтавалася да друку, у яе прыйшлося тэрмінова ўносіць карэктывы, бо яшчэ некалькі старых дамоў было знесена. Між тым, упэўнены Яўген Малікаў, драўляная забудова мае яшчэ і вялікі турыстычны патэнцыял.

Дарэчы, аздабленне драўлянымі «карункамі» дамоў — гэта не проста прыгажосць. Нашы продкі ўкладалі ў дэкор вялікі сэнс, які ідзе каранямі ў глыбокую старажытнасць, — падкрэслівае **дырэктар Веткаўскага музея стараабрадніцтва і беларускіх традыцый Галіна НЯЧАЕВА**:

— У любой народнай творчасці, у любой канструкцыі ў аснове мы маем касмалагічную мадэль сусвету. Згодна з ёй будаваліся калісьці і дамы. У ментальным сэнсе свет складаецца з трох частак: гэта нашы думкі, пачуцці і жарсці. І ўсе яны неабходны. Наверсе — бусел, у склепе — мышы. Пасярэдзіне кошка, якая ловіць і мышэй, і птушак і з'яўляецца медыятарам у доме. Дом пабудаваны так жа, і так жа ўладкавана акно ў ім. У верхняй частцы ліштвы стылізацыя пад верхні свет, сонца. Само акно з крыжам рамы — гэта дрэва нашага жыцця. Там, дзе мы нясём свой крыж, там, дзе мы з вамі знаходзімся. А ўнізе ліштвы можна пабачыць матывы рыбы, дракона, змей... Да таго ж, разьба заўсёды перадавала пачуцці майстра. У асобных майстроў на Гомельшчыне быў свой пазнавальны стыль разьбы. А ўзоры яны бралі са старажытных рукапісаў стараверaў.

Толькі ў кнізе Яўгена Малікава прадстаўлена больш за 300 ілюстрацый драўляных твораў гомельскіх старажытных разьбяроў.

— Мне б хацелася, каб мае студэнты, калі будуць будаваць свае цудоўныя хмарачосы, улічвалі дэкаратыўныя асаблівасці нашага рэгіёна. Гэта зусім не азначае, што шматпавярховыя дамы трэба аздабляць драўлянымі ліштвамі, але пры іх праектаванні можна выкарыстоўваць нейкія дэкаратыўныя элементы і традыцыі, уласцівыя менавіта Гомельшчыне. Важна, каб дамы былі прыгожымі. А ў кожнай краіне гэтая прыгажосць мае свае адметнасці, і менавіта яны прыцягваюць цікавасць да рэгіёна.

Ірына АСТАШКЕВІЧ.
iost@zviazda.by

■ Сталічныя хронікі

ЛЁС «БЕЛЫХ НЯВОЛЬНІЦ»

Цёмны бок жыцця дарэвалюцыйнай сталіцы

Які вялікі пісьменнік-класік не закранаў тэму прастытуцыі ў сваіх творах? І сапраўды, глеба прыдатная, бо драматызму ў гісторыях дзяўчат, якія свядома ці несвядома выбралі гэтую «ніву», залішне. Мы пастараліся высветліць, наколькі супадалі літаратурная выдумка і рэальнасць жыцця ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя, дзе ў Мінску размяшчаліся «вясёлыя» кварталы і якім паўставаў зборны вобраз тагачаснай «жрыцы кахання».

Зарабіць на пасаг

Тое, што гэтая прафесія атрымала назву найстаражытнейшай, ні для каго не сакрэт. А вось з доказамі таго, што яе гісторыя налічвае тысячагоддзі, знаёмы нямногія. Аднак пра гэта згадваў яшчэ Герадот: ён сцвярджаў, што егіпецкі фараон Хеопс прымушаў дачку займацца прастытуцыяй і менавіта на гэтыя грошы пабудаваў сабе піраміду. Яна, у сваю чаргу, таксама не разгубілася: пэўную частку заробку адклала на ўнушальнае пахавальнае збудаванне для сябе. А гэта, заўважце, XXVI стагоддзе да нашай эры!

Як з іроніяй адзначыў **гісторык Уладзімір ЗЕЛЯНКОЎ**, нягледзячы на тое, што на нашых землях піраміды не будавалі, распаўсюджванне гэта «рамяство» атрымала вельмі шырокае. Траплялі ў яго па-рознаму, але часцей за ўсё — у пагоні за «прыгожым жыццём». Агенты хадзілі па вуліцах, прыкмячаючы дзяўчат, якія знаходзяцца ў цяжкім матэрыяльным становішчы, і прапаноўвалі ім высокааплатную работу, якая прадугледжвае знаёмства з заможнымі мужчынамі. Тая ж схема дзейнічае і да гэтага часу, толькі цяпер такім чынам заваблiваюць за мяжу. Існавалі і больш завуаліраваныя схемы: у газетах давалі аб'явы аб вакансіі пакаёўкі або эканомкі. Акрамя таго, быў і такі экстрэмальны спосаб «вярбоўкі» — проста схапіць дзяўчыну на вуліцы. На мяжы стагоддзяў у Беластоку існавала банда, якая дзейнічала менавіта такім чынам, пасля чаго перапраўляла «нявольніц» аж у Буэнас-Айрас. Аднак нельга сказаць, што Мінск выгадна выглядаў на фоне заходняга суседа. Напрыклад, у 1915 годзе ў «Нашай ніве» была апублікавана нататка аб тым, што на вакзале за адзін раз затрымалі 12 гандляроў «жывым таварам».

У канцы XIX стагоддзя ў Мінску пражывала каля 300 афіцыйна зарэгістраваных прастытутак. Пераважная большасць з іх былі з мяшчанскага асяроддзя, каля 20% — былыя сялянкі. Дзіўна, але дваранкі таксама сустракаліся — за вельмі рэдкім выключэннем. Што тычыцца паходжання, то каля паловы «дзяўчат лёгкіх паводзінаў» былі яўрэйкамі, што абумоўлена зусім не іх схільнасцю да гэтай справы, а было прама прапарцыянальна нацыянальнаму складу горада ў той час. На другім месцы па колькасці знаходзіліся рускія і беларускі, якія ў дакументах адносіліся да адной катэгорыі.

Асаблівую нішу займалі немкі: такім чынам яны зараблялі сабе на пасаг і, адпаведна, былі адзінымі, хто ведаў, чым будуць займацца пасля заканчэння «кар'еры».

Пад прыкрыццём капялюшных майстэрняў

Пасля выхаду ў свет рамана Аляксандра Дзюма «Дама з камеліямі», сюжэт якога потым быў пакладзены ў аснову оперы «Травіята», слова «камелія» атрымала яшчэ адно значэнне. Так пачалі называць элітных гетэр. У Мінску гэтыя вытанчаныя прыгажуні сустракаліся не часта, бо на той момант гэта быў хоць і досыць вялікі, але ўсё ж яшчэ далёка не сталічны горад. У асноўным мясцовыя «начныя матылькі» ледзь зводзілі канцы з канцамі.

Праблем было шмат: усё залежала ад тыпу арганізацыі дзейнасці, а іх існавала некалькі. Па-першае, былі адзіночкі, якія працавалі на суценёра, ці, як тады яго звалі ў заходніх абласцях Расійскай імперыі, — фактара. Дарэчы, у Маскве ён атрымаў куды больш любоўную мянушку — кот. Ён займаўся арганізацыйнай працай: дамаўляўся з гасцініцамі, куды дзяўчат, калі ў іх не было заступніка, проста не пускалі. Увесь прыбытак фактар забіраў сабе, пакідаючы мінімум на пражыванне і «панчохі». Па-другое, многія арандавалі прыватныя кватэры, якія трымалі былыя «калегі». Умовы ў іх былі далёка не камфортнымі, што ніяк не суадносілася з вельмі высокай платай. Тым не менш знайсці іншае жыллё дзяўчыне з пэўным родам заняткаў і без «апекуна» было практычна не пад сілу. Самай нізкай катэгорыяй лічыліся «басаножкі», якія шукалі сабе заробак выключна на вуліцах горада.

Асабняком стаялі дамы цярпімасці. У іх для дзяўчат былі створаны найбольш прымальныя ўмовы жыцця. З заробку аўтаматычна вылічваліся грошы за прытулак, стол і вопратку, так што пра выжыванне размова не ішла, але і адкласці нейкую суму было практычна немагчыма. Таму вырвацца з гэтага кола ўдавалася адзінкам, астатнія з узростам звычайна апускаліся ўсё ніжэй, заканчваючы жыццё на вуліцы. Паказальны факт: на ўвесь Мінск у тыя часы ўсяго ў трох прадстаўніц гэтай прафесіі было сваё жыллё.

Нараўне з работай у адкрытую гэтую частку свайго жыцця многія дзяўчаты альбо спрабавалі прыкрыць добрапрыстойным заняткам, альбо сумяшчалі і тое, і іншае. Асабліва такая практыка была распаўсюджана сярод швачак і мадыстак. Менавіта таму за капялюшнымі майстэрнямі замацавалася ў цэлым неадназначная слава.

На вуліцы Вясёлай

Калі гаварыць пра мінскія «кварталы чырвоных ліхтароў», то адным з самых знакамітых быў участак ад вуліцы Багадзельнай да Губернатарскай, ці, кажучы сучаснай мовай, ад Камсамольскай да Леніна. Тут размяшчалася мноства, каля 20, мэбляваных пакояў з рамантычнымі назвамі «Гамбург», «Страла», «Маларосія», «Аўстрыя», якія знаходзіліся пад кантролем фактараў. Нягледзячы на верагоднасць штрафаў, уладальнікі гасцініц таксама скрозь пальцы, у якія капалі нядрэнныя працэнты, глядзелі на тое, што адбывалася ў іх пад носам.

Летам дамы адпаведных паводзін шпацыравалі па Аляксандраўскім скверы. Уладальніцы больш высокага дастатку маглі дазволіць сабе аплаціць уваход на трэк у Губернатарскім садзе, цяперашнім парку Горкага, дзе збіралася свецкая публіка. У халодны час года «матылькі» перамяшчаліся ў кандытарскія і рэстараны.

Асяродкам дамоў цярпімасці былі Нова-Чырвоная і Вясёлая вуліцы. Нова-Чырвоная знаходзілася на месцы цяперашняй вуліцы М.Танка, дзе па меры набліжэння да татарскай слабады, у бок Свіслачы, сяліліся ўсё больш бедныя «паўшыя» жанчыны. Вуліца Вясёлая, больш вядомая для цяперашніх мінчан пад назвай Першамайская, як і Скобелеўская — Чырвонаармейская, знаходзіліся паблізу салдацкіх казармаў і афіцэрскіх дамоў. Доля ваенных сярод наведвальнікаў падобных устаноў была настолькі высокая, што, калі летам яны адпраўляліся на зборы, прастытутак у горадзе практычна не заставалася — тыя накіроўваліся ўслед за гарнізонамі.

Усё пад кантролем

Гэтую сферу паводле роду сваіх заняткаў актыўна вывучаў першы санітарны ўрач Мінска Пётр Грацыянаў, а затым і яго пераемнік — Сяргей Урванцоў. Пётр Грацыянаў нават адкрыў першы ў Мінску спецыялізаваны шпіталь для прастытутак у сваім ўласным доме, які, нібы па іроніі, знаходзіўся на вуліцы Вясёлай. Бальніца фінансавалася са сродкаў горада, у ёй было 25 ложкаў плюс два запасныя, аднак гэтай колькасці часта было недастаткова.

Як адзначаў Грацыянаў, калі «дзяўчаты лёгкіх паводзінаў» лячыліся ў агульных шпіталях, яны лічыліся самым адчайным і недысцыплінаваным народам, але як толькі ў іх з'явілася свая медыцынская ўстанова, паступова змяніліся і не мелі права з'яўляцца туды ў п'яным выглядзе або дэбашырыць. Амаль усе ахвотна працавалі, шылі, вышывалі крыжыкам, любілі чытанне, аднак нельга было не адзначыць цяжкі псіхалагічны стан, практычна зломленую волю. У большасці назіралася схільнасць да рамантызму: яны выбіралі «свайго» кавалера, якому дарылі падарункі, захоўвалі яго фота і шчыра марылі пра каханне.

Ужо ў той час вяліся гарачыя спрэчкі аб тым, ці варта легалізаваць прастытуцыю. Звычайна гэта «рамяство» знаходзілася пад кантролем паліцыі, а ў Мінску — яшчэ і санітарнага камітэта. Ён быў створаны ў 1891 годзе па ініцыятыве гарадскога кіраўніка Караля Чапскага. Прадстаўнікі арганізацыі склалі велізарную пастанову на 48 пунктаў аб санітарным наглядзе за прастытуцыяй. Строгія меры далі свой плён: у Мінскай губерні быў адзін з самых нізкіх па ўсёй Расійскай імперыі ўзровень распаўсюджвання венерычных захворванняў.

У дзяўчат, якія траплялі ў афіцыйны спіс, адбіралі пашпарт і выдавалі «жоўты білет». Пазбавіцца ад яго можна было толькі па прычыне смерці, замужжа або афіцыйнага прашэння. З замужжам сітуацыя складвалася неадназначная: нярэдка ўжо праз месяц наваспечаная жонка вярталася да звыклага ладу жыцця. Афіцыйнае прашэнне падавалі, калі планавалі канчаткова змяніць род заняткаў. Падставы для яго адабрэння разглядаліся на пасяджэнні санітарнага камітэта.

Нягледзячы на дазвол займацца гэтай дзейнасцю, любыя яе сляды павінны былі быць прыкрытыя: ніякага крыклівага знешняга выгляду, гуляць у горадзе — толькі да гадзіны ночы, вокны дамоў цярпімасці заўсёды занавешаныя. Дарэчы, гэтыя «ўстановы» не маглі знаходзіцца ў цэнтры, а таксама ў жылых дамах. Таму легенда пра тое, што стары будынак журфака па вуліцы Мяснікова мае цёмную гісторыю, — хутчэй за ўсё выдумка, бо там размяшчаліся кватэры. Строга каралася сувязь з непаўналетнімі, а таксама суседства дамоў цярпімасці з піцейнымі ўстановамі.

Дар'я КАСКО. *kasko@zviazda.by*